

Profesorské stopování: Bedřich Moldan a 90

V době, kdy jsme jako studenti přírodovědných oborů na Univerzitě Karlově v Praze Bedřicha Moldana poznali, měl do profesorství ještě daleko, ne snad odborně, ale kolem nás hučela naplno normalizace, dotýkající se po ruskovojensky potlačeném Pražském jaru 1968 nejen politicky nekonvaných osob, ale i celých komunistickou stranou ostře sledovaných oborů, jako byla přímo exemplární ekologie. Psala se první polovina 70. let 20. století. Zmínil jsem to už ve svém příspěvku do sborníku k 75. narozeninám dnešního devadesátáctníka (Hluboká ekologická stopa, 2010) s dalšími asi 50 autory: že ho tehdy téměř inkognito (mimo oficiální přednášející) přivedl na jedno odpoledne tehdejší asistent geobotaniky, po emigraci v 80. letech profesor na Kalifornské univerzitě v Davisu, USA, Marcel Rejmánek na Ekologický kroužek – dočasně průchozí formu kontaktu s nekonvenčními osobnostmi. Bedřich Moldan, geochemik s tehdejší silným zaměřením na znečištění ovzduší, nedlouho poté, co jako hlavní překladatel uvedl do oběhu režimní propagandou odsuzovaný text Meze růstu Římského klubu rozšiřovaný v xerových kopiích, nás tehdy seznámil s typy znečištění v interakci s meteorologickými situacemi, s metodami měření koncentrací znečištěnin a dlouhodobým monitorováním, s běžícími projekty v geochemickém výzkumu. To jsem ještě netušil, že později, již na půdě Akademie věd, od něho načerpám mnohé užitečné rady pro participaci na příbuzných projektech (jedno z témat viz např. Živa 2024, 5: 232–236).

Profesí, kterými Bedřich Moldan v košatém životaběhu prošel, je řada, v dílčích souběžích se prolínajících, jedna podporuje druhou, obdivuhodně navazují a zároveň bývají svou povahou daleko od sebe, aniž by popřely osobnostní konzistenci: respektovaný badatel, realizátor výsledků v praxi, popularizátor nauky o životním prostředí, univerzitní učitel, dlouhodobě angažovaný diplomat na mezinárodním poli v environmentální agendě, zakladatel institucí i neformálních aktivit, politik – protagonista pravcově akcentované environmentalistiky. Nezbyde než v milnících vybírat. Důvodem textu pro biologickou Živu je fakt, že primárně analytický chemik, potažmo geochemik Moldan přirozeně spolupracoval s biologii, resp. s přírodovědci, o čemž svědčí mimo jiné řada publikací časopiseckých i knižních. Příklady mohou být osobnosti jako Jan Jeník, Jan Květ, Jan Čerovský, Milena Rychnovská, Blanka Ůlehlová, Emil Hadač, Věroslav Samek a dlouhá řada dalších, bez ohledu na generační příslušnost.

Po absolvování univerzitního curricula analytického chemika (1958) v časech, kdy se chemické obory přednášely nikoli na Přírodovědecké, ale na Matematicko-fyzikální fakultě UK, strávil 30 plodných let v Ústředním ústavu geologickém (ÚÚG), v oddělení atomové absorpční spektrofotometrie, AAS (s Ivanem Rubeškou se v 60. le-

1 V r. 2020 udělila Vědecká rada Univerzity Karlovy Bedřichu Moldanovi Historickou medaili UK

2 Sazení lípy pod zámečkem Han-spaulka, kterou B. Moldan dostal jako součást Ceny za komunikaci klimatu. Praha, listopad 2021

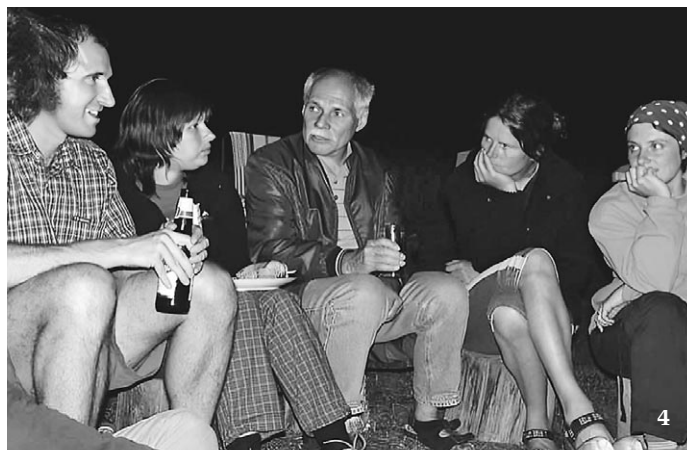
tech zasadili o rozvoj a uplatnění metody, zejména zorganizováním tematických symposií, v r. 1967 vydali k AAS též společnou knihu). Na půdě Spektroskopické společnosti B. Moldan uvedl do života v r. 1971 odbornou skupinu instrumentálních radioanalytických metod. Využití analytických přístupů ve výzkumu změn prostředí se o něco později promítlo do monitorování geochemických cyklů, vstupů a výstupů prvků, v malých povodích (společné práce

s Tomášem Pačesem). V 70. a 80. letech se angažoval v organizaci konferencí týkajících se znečištění atmosféry s akcentem na kyselé deště. Z vlastní zkušenosti na půdě Ústavu krajinné ekologie ČSAV vím, jak obtížné tehdy bylo taková data protlačit přes stranický dozor do zahraničních periodik, což se Bedřichovi zejména v 80. letech dařilo (např. do časopisu Atmospheric Environment). Založení monitorovací sítě GEOMON a v r. 1987 ve spolupráci s Českou geologickou službou periodického konání mezinárodních symposií BIOGEOMON se stalo významným počinem jeho mezinárodních aktivit, zčásti režimem tolerované, pokud je kryla např. organizace UNESCO. Odtud vedla cesta k účasti na programech Člověk a biosféra (MaB) nebo SCOPE.

Jinou větví úsilí směřovaného k širší vzdělané společnosti byl požadavek, který Bedřich s přáteli z akademické sféry vznesl: bylo jím založení Československé ekologické společnosti, což stát neumožnil (nebyly schváleny navržené Stanovy). Náhradním řešením se stalo vytvoření Ekologické sekce uvnitř již existující Československé biologické společnosti (1978). B. Moldan byl po celou dobu jejího trvání (do r. 1992) tajemníkem a místopředsedou sekce, předsednický ji zaštiťoval botanik prof. Emil Hadač, straník, který coby ředitel Ústavu krajinné ekologie zachránil mnohé politicky postižené existence. Sám byl okamžitě po dosažení důchodového věku penzionován, také proto, že nesouhlasil s „vymístěním“ ústavu z Prahy mezi specializované biologické ústavy do Českých Budějovic. Z půdy sekce vzešla expertní studie o stavu životního prostředí, realistická a bez příkras či zatajování faktů. Dostal ji na stůl na přelomu 70. a 80. let tehdejší předseda vlády Lubomír Štrougal. Paralelně unikla přes kontakty sekce s Chartou 77 do vysílání Hlasu Ameriky, Svobodné Evropy a do západních „nepřátelských“ tiskovin, jak to komunistický režim posuzoval. Sekce organizovala konferenční setkání na žhavá ekologická témata a zejména ta těsně posametová (po r. 1989), kde ustavené pracovní skupiny připravovaly vize pro jednotlivé aspekty trvale udržitelného rozvoje do budoucna, umožnila B. Moldanovi maximální připravenost na roli prvního ministra nově etablovaného resortu životního prostředí. Nominaci podaly Český svaz ochránců přírody a Občanské Fórum. Nastavení kompetencí ministerstva měl Moldanův tým rozmysleno a pozdější eroze agend související s dosazováním ryze politických person bez odborného zázemí při partajním střídání u vesla vzbuzuje nostalgii pamětníků z tehdejšího angažmá.

Po r. 1989 nastal pro Bedřicha Moldana hektický čas. „Devadesátky“ znamenaly do značné míry svobodu rozhodování nesisvázanou ještě novou byrokracií, ale zároveň obnášely narážení do přetrvávajících bariér v myšlení lidí a politické boje neustálené ideologické arény. Po přestávce ve vysoké politice našel naplnění coby předseda Českého svazu ochránců přírody (ČSOP, 1991–97) a souběžnou komplementaritou v té době bylo předsednictví Národního klimatického programu ČR (1991–98). Na veřejné scéně spoluzakládal ODS a za ni byl také zvolen do Senátu Parlamentu ČR na období 2004–10, kde působil jako člen

výboru pro životní prostředí. Svou erudici se mu na půdě této strany nedařilo zcela uplatnit (vzpomínám, kterak si v té době na nějakém jednání vzdychl: „Nemají mě tam rádi, nemají...“). Po vystoupení z ODS našel vstřícnější možnost spolupráce s TOP 09 a po roce (2011) do ní vstoupil.

Zdržme se však ještě v 90. letech minulého století, kdy se po převratech v zemích někdejšího východního bloku hledaly interakce s tradičními demokraciemi a i ty se posouvaly k novým tématům. V r. 1992 se Bedřich zúčastnil památné konference OSN o životním prostředí a rozvoji v brazilském Rio de Janeiro a byl tam zvolen do funkce předsedy jednoho z konferenčních výborů, kde přispěl k úspěchu akce. Na přelomu tisíciletí (r. 2000) byl zvolen předsedou zasedání Komise OSN pro udržitelný rozvoj (CSD) a funkcí v mezinárodních tělesech by se dala vyjmenovat řada – Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj, Evropská agentura životního prostředí, Program OSN pro rozvoj, Regionální centrum životního prostředí zemí střední a východní Evropy ad. Vedl také environmentální tým pro přistoupení ČR k Evropské unii (1998–2001) a koncipoval otázky pro jednotlivé správce kapitol tak, aby se reálně dostaly na jednání v Bruselu. Později, při českém předsednictví v Radě EU (2009), uplatnil své zkušenosti na zasedáních Komise OSN pro udržitelný rozvoj při projednávání zemědělských problematik důle-

3 Bedřich Moldan v rozhovoru s autorem tohoto textu Pavlem Kovářem (uprostřed vpravo) na první konferenci Mezinárodní asociace pro ekologii krajiny (IALE) v České republice při příležitosti 650. výročí založení Univerzity Karlovy (Praha 1998). Z archivu P. Kováře

4 Posezení u ohně u B. Moldana na chalupě (2007). Z publikace Hluboká ekologická stopa (Centrum pro otázky životního prostředí UK, Praha 2010)

5 Při diskuzi Vědecké rady Akademie věd ČR se studenty Fridays for Future (2019). Snímky J. Dlouhého, pokud není uvedeno jinak

žitých pro členské státy, jako je nakládání s geneticky upravenými organismy, mezinárodní obchod se zemědělskými produkty nebo dotační politika. Ani v důchodovém věku (pokud mu ho vůbec přičkneme) nepřestal být světoběžníkem, stále reprezentoval a reprezentuje instituce českého státu.

Co nesmíme pominout, je Bedřichova vědecko-pedagogická dráha a „produkce žactva“. V této sféře jsem se s ním v posledních 35 letech potkával snad nejvíce. Ještě předtím, v době, kdy prof. Jaroslav Čihálik zavedl na PřF UK nový obor Ochrana přírodního prostředí (1977) se silným důrazem na ekotoxikologii (v situaci režimní nepřítel, kdy zveřejňování překračovaných limitů polutantů v atmosféře nebo stavů ohrožení zdraví obyvatelstva bylo tabuizo-

váno, dokonce sousloví „kvalita života“ bylo pod cenzurním tlakem), se erudice B. Moldana nabízel v externím přispívání k výuce absolventů. Následoval vznik Ústavu pro životní prostředí s postupnými akreditacemi vyšších stupňů, po r. 1989 vznik oborové rady pro doktorské studium (Ph.D.), v níž jsme se rovněž setkávali. V r. 1992 se habilitoval, tedy stal docentem UK v oboru geochemie a v r. 1997 profesorem UK v oboru ochrana životního prostředí. Až konečně na celouniverzitní úrovni založil Centrum pro otázky životního prostředí (1992), jehož pracovní tým se zaměřil především na indikátory udržitelného rozvoje a jehož ředitelem byl Bedřich do podzimu 2014. Dodnes je zástupcem ředitele, nelení a povzbuzuje nebo konstruktivně kritizuje žáky, jichž je nespočet.

Malý prostor nutí spoustu zásluh, aktivního členství či předsednictví jubilanta vynechat, třeba Zelený kruh (formule jeho programu), Komise pro životní prostředí při AV ČR, Centrum RECETOX, vědecké rady univerzit, Ministerstva životního prostředí, environmentálních agentur doma i v zahraničí nebo vytváření Strategie udržitelného rozvoje ČR. Bedřich umí dobře pracovat s lidmi, vystihnout jejich silné stránky, empaticky si je roztrdit (dělníci vědy, aktivističtí nadšenci, počtáři, manažeři, mluvčí, diplomati...) a pro daný úkol složit do výkonného klubka. Propojil už leccjaké kariéry a lidské osudy. Je umírněně konzervativní, nerevolucionář, ale neochvějně se střízlivostí a vytrvalostí jdoucí za realistickými cíli. Pro jejich dosažení má mezi předpoklady fenomenální paměť na dávná i dennodenní fakta, dar vidět spojitosti a schopnost rychle hierarchizovat v důležitostech všedního (tím spíše nevšedního) dne.

Dovolím si zakončit citátem ze společného knižního rozhovoru, který jsme začali v běhu sametové revoluce a dokončili zjara 1991 (to jsme si ještě vykali), kdy jsem se v závěru zeptal, jak v nových poměrech chápe pojem odpovědnosti, v kontextu péče o prostředí. Odpověď zněla: „Jde o povědomí odpovědnosti za svůj vlastní domov – to je ta klíčová věc“ (Klíčová slova – 1989, Oftis 2007). Přejí, Bedřichu, tobě, paní Dobravě, dětem a vnukům kromě zdraví radost z generačního předávání prostředí podporujícího další život, tedy přátelského domova, tak jak jsi se za tuto ideu vždy zasazoval.

K dalšímu čtení např. Živa 2016, 1: XV; 2019, 2: LII–LIII; 2022, 2: LV–LVII.

